

Demokratisk deltakelse og profesjonelle dilemmaer: Om kirke og offentlig verdidebatt

Kjetil Fretheim

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn

Introduksjon

En av stemmene som av og til kommer til uttrykk, som tidvis glimrer med sitt fravær, og som nå og da blir etterlyst i aktuell verdidebatt, er «den kirkelige stemmen». Men den kirkelige stemmen er mange. Det kan dreie seg om kirkens medlemmer eller ansatte, lokale menighetsråd, det nasjonale kirkerådet eller biskoper, selv om det er særlig de to sistnevnte som fra tid til annen uttaler seg inn mot offentlig samfunnsdebatt om tema som klima og miljø, forbruk og rettferd, innvandring og integrering, abort og eutanasi med mer.

I dette kapitlet skal jeg drøfte denne typen kirkelige bidrag og underliggende konfliktlinjer som eksempel på verdikonflikter i det offentlige rom. Mer spesifikt spør jeg hvordan kirkelig ansatte kan og bør forholde seg til slike verdikonflikter, hvilke dilemmaer de må håndtere, og hvordan de kan bidra med demokratisk deltakelse i offentlig verdidebatt.

Mens den gruppen av samfunnsborgere jeg vil fokusere på, altså er kirkelig ansatte, er det eksemplet på verdikonflikter jeg vil ta utgangspunkt i, den såkalte flyktningkrisen i perioden 2013–2015. Etter at jeg først har

redegjort mer utførlig for hva jeg mener med kirkelig ansatte, tar jeg derfor for meg flyktningkrisen, kirkelige uttalelser om denne og reaksjoner på disse uttalelsene. Deretter gjør jeg rede for kjennetegn på noen hovedtilnærminger til forståelsen av forholdet mellom kirke og stat/politikk, kirkens rolle i det offentlige rom og ulike modeller for demokratisk deltakelse. Jeg oppsummerer implikasjonene av dette i form av noen sentrale dilemmaer kirkelig ansatte står overfor.

Mitt utgangspunkt er både at det er en medborgerlig oppgave å delta i det offentlige ordskiftet, og at det er en kirkelig oppgave å bidra til en demokratisk samtale om aktuelle, etiske samfunnsutfordringer. Den offentlige samtale og verdidebatt er tjent med en slik deltakelse, og jeg argumenterer derfor for en samfunnssteologi som begrunner og legitimerer en slik form for kirkelig deltakelse. Det vil bringe kirken og kirkelig ansatte inn i verdikonflikter som også gjenfinnes andre steder i samfunnet, men som utspilles på en særlig måte i en kirkelig kontekst.

Kirkelig ansatte

De kirkelige profesjonene inkluderer prest, diakon, kateket og kantor. Prester har et særlig ansvar for forvaltningen av ord og sakrament, det vil si forkynnelse (prekener) og dåp og nattverd (i gudstjenesten). Diakoner har på sin side ansvar for kirkens omsorgs- og rettighetsarbeid, kateketer sørger for kirkelig undervisning og opplæring, og kantorer tar seg av det kirkemusikalske arbeidet. De nevnte skiller seg fra de øvrige yrkesgruppene i kirken ved at de er vigslede stillinger med ansvar for forkynnelse, formidling og sosialt arbeid. De har alle fastsatte kvalifikasjonskrav i sin tjenesteordning, og alle representerer kirken på en synlig måte, ikke bare overfor kirkemedlemmene, men også i møte med andre institusjoner og organisasjoner i samfunnet samt i offentlig debatt og meningsutveksling. Nedenfor vil jeg trekke frem eksempler på bidrag fra prester og biskoper, men drøftingen for øvrig gjelder bredden av de kirkelig ansatte.

Dette søkelyset på kirkelige profesjonsutøvere innebærer en forankring i en bestemt kirkelig sammenheng. Selv om det religiøse landskapet i Norge inkluderer en rekke trossamfunn, frikirker og frittstående

menigheter, er min referanse her Den norske kirke. I tillegg kan det være grunn til å minne om at Den norske kirke er et trossamfunn. Det som samler kirkens folk – mange eller få, ofte eller sjelden – er kristen tro. I slagsordsform: Kirken er et trosfellesskap, ikke et meningsfellesskap eller en samling politisk eller moralsk forargede aktivister. Det innebærer likevel ikke at likegyldighet til menneskers lidelse, sosial urettferdighet eller andre samfunnsutfordringer er kirkens kjennetegn. Tvert imot. Engasjementet for andre forstås imidlertid ikke som en innsats for en selv eller for å blidgjøre sin Gud, men som en tjeneste *for andre*. Det er også denne tenkningen som bringer (lutherske) kristne sammen til å handle i fellesskap til beste for andre i offentlig debatt og gjennom praktisk, diakonalt arbeid.

Dette innebærer at Den norske kirke primært er en frivillig sammenlutning av mennesker, og at dette fellesskapet er en arena for å forvalte og fortolke fellesskapets tro og tradisjon. Det er som en slik medlemsorganisasjon Den norske kirke har som mål å virkeliggjøre kirkens oppdrag i verden. Dermed blir det også klart at Den norske kirke – til tross for en lang historie som statskirke med en særstilling i Grunnloven og som en fortsatt offentlig finansiert folkekirke, men i tråd med skillet mellom stat og kirke som ble etablert i 2017 – med fordel bør forstås som del av frivillig sektor. Dette kapitlets fokus på kirkelige profesjonsutøvere innebærer altså en interesse i retning av ansattes rolle i kirkens virke, men legger til grunn en kirkeforståelse som går ut over dette.

Kirkens særegne profil, identitet og tradisjon kommer også til uttrykk gjennom en struktur og et vokabular som ikke gjenfinnes på samme måte i andre sammenhenger. De kirkelige profesjonsutøverne *kalles, vigsles, ordineres* og *innsettes* til tjeneste, og alle står under biskopens tilsyn. Det forventes at kirkens ansatte ikke bare er medlemmer av Den norske kirke, men også at de forholder seg lojalt til kirkens tro og bekjennelse, og at de lever sine liv i samsvar med dette. Samtidig er det profesjonelle handlingsrommet stort. Alle profesjonsutøverne har lang utdanning, særlig selvstendige stillinger og stor frihet til å forme sine egne oppgaver og utførelsen av dem. De skal fortolke kirkens tro og tradisjon, men fortolkningsrommet er også stort. Når i tillegg stillingsvernet er sterkt, er det grunn til å se profesjonsutøvernes

kirkelige forpliktelse i lys av en tilsvarende frihet og selvstendighet i disse stillingene.

I dette ligger flere muligheter for verdikonflikter. Verdikonfliktene kan komme mellom profesjonsutøver og kirken representert ved biskopen, og mellom profesjonsutøveren og menigheten eller medlemmene representert ved kirke- eller menighetsråd eller andre grupperinger som melder krav om lydighet, innordning, taushet, tydelighet eller enighet.¹ Når kirkerådet uttaler seg om aktuelle samfunnsspørsmål, og tidvis med nokså konkrete innspill på politiske tiltak, kan det utfordre spørsmålet om lojalitet og identifikasjon for kirkens ansatte. For noen kan det bli begynnelsen på en prosess som tar dem ut av kirken, både personlig og profesjonelt, mens for andre kan det bli en vedvarende konflikt om profesjonelle dilemmaer og en krevende tilværelse som «kritisk lojal» medarbeider (se Leer-Salvesen, 2016). Av og til, men ikke ofte, skjer det at prester blir kalt inn til ekstraordinær samtale med biskopen eller blir avskjediget («fratatt kappe og krage»).

Flyktningkrisen

Når det gjelder den såkalte flyktningkrisen, kom den til Europa som følge av en markant økning i antallet flyktninger og migranter som krysset Middelhavet i årene 2013 til 2015. Kirkemøtet oppfordret i den forbindelse til en styrking av den humanitære innsatsen for flyktningene (Den norske kirke, 2015). Det samme skjedde i lokale kristne publikasjoner som tydelig vektla en kristen tanke om nestekjærlighet fremfor restriktiv politikk og eventuell muslimskepsis (Repstad, 2016).

Selv om antallet nye migranter var noe synkende, fortsatte den såkalte flyktningkrisen i Europa våren 2018. Noen forliste og druknet i Middelhavet, mens andre ble overført til mottakssentre i Italia. Atter andre fant veien helt til Norges grenser. I denne situasjonen var presset på nasjonale og europeiske myndigheter stort. Mens søreuropeiske land mente de ikke hadde kapasitet til å ta imot flere, nektet mellomeuropeiske land å bistå. I Tyskland truet regjeringsskifte, og EUs statsledere arbeidet på

¹ For en drøfting av dette i rammen av sjømannskirkene, se Iversen, 2019.

overtid for å finne frem til samlende kompromiss og tiltak. Dermed fortsatte flyktningkrisen å prege også norsk politisk debatt. Hvordan skulle norske myndigheter forholde seg til EUs avgjørelser? Hvilke tiltak ville være nødvendige, og – helt konkret – skulle Norge støtte opprettelsen av mottakssenter i Nord-Afrika?

I denne situasjonen, rett før sommerferien 2018, uttalte preses i Den norske kirke, Helga Haugland Byfuglien, at «[d]ersom mottakssenter i Nord-Afrika handlar om å kjøpe desse menneska vekk frå våre land og våre liv, ja, så er det djupt umoralsk» (Bjåen, 2018). Vårt Land kommenterte på lederplass at preses var «klinkende klar», og at «forslaget ... setter fingeren på noe vesentlig i det som er EUs største hodepine akkurat nå» (Vårt Land, 2018). Det forhindret likevel ikke at uttalelsen utløste heftig debatt.

En av dem som reagerte, var stortingsrepresentant Stefan Heggelund (Høyre). Han lurte på om Byfuglien ønsket å «legge føringer for hva det er riktig å mene som kristen», og han mente at utspillet fra preses (sammen med andre utspill) fikk kirken til å fremstå som venstrevidd. Heggelund var også substansielt uenig med Byfuglien: «Hvis vi får flyktningmottak i Nord-Afrika innenfor en felleseuropeisk ramme og en løsning i henhold til våre folkerettslige forpliktelser og humanitære prinsipper, kan dette være en god løsning», sa han. Ikke bare var han kritisk til innholdet i Byfugliens budskap, men også til formen: «Jeg skulle ønske at hun var litt grundigere i argumentasjonen sin. Hva presesen mener når hun karakteriserer det som 'dypt umoralsk', er en gåte», mente Heggelund. Dermed etterlyste Heggelund en begrunnelse: «Når presesen i Den norske kirke sier at mitt standpunkt er dypt umoralsk, uten å begrunne det nærmere, mener jeg at det er noe jeg må kunne svare på» (Paulsen, 2018a).

Etterspillet etter Byfugliens uttalelse stanset imidlertid ikke der. Kirsti Bergstø, nestleder i SV, tolket Heggelunds uttalelser som et forsøk på å «stilne meningsbærende budskap fra kirken». Bergstø sa at hun var «opp-tatt av at kirken skal kunne være en meningsbærende samfunnsaktør, uten å bli mistenkeligjort» (Paulsen, 2018b). Stortingsrepresentant Geir Jørgen Bekkevold (KrF) mente på sin side at «[p]olitikere skal være forsiktige med å plassere kirken langs en politisk akse. Jeg opplever at de [biskopene] uttaler seg som kirke, og ikke som en politisk aktør», men

fremholdt samtidig: «Kirken må passe seg for å omtale meningsmotstandere som umoralske» (Paulsen, 2018b).

En annen som kritiserte preses' utspill (og et innlegg fra biskop Atle Sommerfeldt), var redaktør i Minerva, Nils August Andresen. I et innlegg litt senere i debatten forklarte han som følger:

Men poenget mitt er altså ikke at kirkelige organer uttaler seg i hytt og vær – skjønt det forekommer; og slett ikke at de underliggende spørsmålene ikke er viktige nok. Om radikal nestekjærlighet og antimaterialisme provoserer noen på den politiske høyresiden eller andre steder, får det bare være. Selvsagt skal kirken utfordre oss i disse spørsmålene! Min kritikk gikk i stedet på kompetanse og forutsetninger – og nærmere bestemt at kirken ofte har en så urimelig høy tiltro til det den måtte ha av slikt, at faglig, verdslige uenigheter tolkes som syndig umoral. (Andresen, 2018)

Andresen mente også det var viktige spørsmål Byfuglien og Atle Sommerfeldt ikke forholdt seg til: «... om politikken de går inn for ikke er bærekraftig og bidrar til nasjonalistiske politiske reaksjoner, kan de ufortrødent rase videre mot økt egoisme og fremmedfiendtlighet. Ansvarlige politikere er ikke like heldige» (Andresen, 2018).

Flyktninger i forkynnelsen

Som nevnt er kirkens stemme mer enn det preses eller biskopene uttaler, og den samme flyktningssituasjonen dannet også bakgrunnen for det daglige virket til prester, kateketer, diakoner og kantorer over hele landet. Hvordan ble flyktningkrisen reflektert i forkynnelsen i lokale gudstjenester?

En studie av et utvalg prekerer holdt i tidsrommet 2015 til 2016 i to ulike menigheter – én i et område der flyktninger kom inn i landet («Grense») og én mer sentralt lokalisert og dermed antatt tydeligere orientert mot «den nasjonale flyktningepolitiske debatten» («Katedral») – undersøkte dette spørsmålet (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018). Forskerne var særlig opptatt av hvordan predikantene posisjonerte seg når det gjaldt flyktningssituasjonen, hvilket bilde som ble tegnet av flyktningene, og altså av de dilemmaene som oppstår når flyktningssituasjonen adresseres i prekerer.

Undersøkelsen viste at «samtlige predikanter tar til orde for en åpen og gjestfri holdning i møte med mennesker på flukt. Det tas mer eller mindre for gitt at gjestfrihetsidealet representerer den eneste legitime kristne holdningen til flyktningssituasjonen» (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 18). I begge menighetene fremsto predikantene som positive til å ønske mennesker på flukt velkommen og til å posisjonere seg som flyktningenes forsvarer, i tråd med tidligere kirkelige uttalelser (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 19). På den måten kan predikantene sies å ta rollen som politiske veiledere eller kritikere av norsk flyktningpolitikk. Likevel var det stor forskjell på hvor tydelig de tematiserte flyktningkrisen. Mens dette var svært tydelig i «Katedral», skjedde det knapt i «Grense» (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 18).

Forskerne konkluderer med at det er to dilemmaer kirkens representanter må forholde seg til i forkynnelsen om flyktningssituasjonen. Det første «handler om hvorvidt predikanten skal betone det tilhørerne og utsatte grupper, som for eksempel flyktninger, har til felles som del av samme menneskehet, eller om prekenen snarere skal fokusere på de forskjellene som faktisk finnes» (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 23). En slik vektlegging av fellestrekk «kan bidra til en forflating av den reelle forskjell som faktisk finnes mellom mennesker på flukt og nordmenns bekymringer, og flyktningene blir usynliggjort som 'den andre'» (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 23).

Det andre dilemmaet gjelder forholdet mellom det konkrete og abstrakte. Flyktningene blir beskrevet i abstrakte termer som en gruppe, og tilhørerne får «oppfordringer om å hjelpe, om å se inn i seg selv, om ikke å være redde osv. Dermed brukes flyktningssituasjonen til å adressere de temaene og utfordringene som gudstjenestedeltakerne selv sliter med, noe som også er et resultat av fokusere på fellestrekk» (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 34) Dette kan være uttrykk for en viss tilbakeholdenhet når det gjelder hvor konkret den sosiale veiledningen skal være i forkynnelsen. Predikantene synes primært å henvende seg til tilhørerne som enkeltpersoner, mens «de strukturelle sider ved flyktningssituasjonen og dens kompleksitet trer i bakgrunnen» (Kaufman, Rystad & Fagermoen, 2018, s. 24).

Kirke og politikk, stat og folk

At kirkelige profesjonsutøvere slik løfter frem og engasjerer seg i aktuell samfunnsdebatt, kan begrunnes på flere måter, men det er ikke ukontroversielt. Internt i kirken kan det, som allerede antydnet, anføres at kirkens vesen ikke er å samle seg om politiske meninger, men om kristen tro og tradisjon. Det kan også påpekes at det gudsriket som Jesus forkynte, er av en annen verden (Luk 9), at det gjelder å gi keiseren hva keiserens er (Matt 22), og at man skal være lydige mot myndighetene, ettersom det ikke finnes «myndigheter som ikke er fra Gud, og de som er ved makten, er innsatt av Gud» (Rom 13). Fra utsiden og fra politisk hold kan det på tilsvarende vis hevdes at kirken verken har eller bør ha noen særlig rolle i politiske beslutningsprosesser og derfor bør overlate politikken til politikerne. Både internt og eksternt kan det hevdes at kirken ikke har noen særlig kompetanse når det gjelder politiske spørsmål (slik Nils August Andresen argumenterte). I den grad kristne bør engasjere seg i politiske debatter, må det være som samfunnsborgere, ikke som kirkemedlemmer eller kirkelig fellesskap. Samtidig er koblingen mellom kristen tro og politikk opplagt. For den som ikke vil gå tilbake til Moses og se hvordan han på Guds befaling ledet folket ut av undertrykkelse og nød i Egypt (2. Mos 4), eller til de gammeltestamentlige profetenes refs av kongemakt og rikfolk (Amos), holder det med å vise til Jesus sitt oppgjør med grådighet, hans engasjement for syke og hans inkluderende holdning til utstøtte (Joh 5; Joh 8).

Også i et historisk perspektiv kommer ambivalensen i forholdet mellom kirke og politikk frem, om enn på en annen måte. Med keiser Konstantins beslutning om å gjøre kristendommen til statsreligion ble kirken knyttet tett til politiske myndigheter (Rasmussen & Thomassen, 2002, s. 95–98). Kirke og kristendom ble en alliert med og et middel for makthaverne og nøt godt av å være inne i den politiske varmen. En slik symbiose mellom kirke og stat går som en råd tråd gjennom kirkehistorien, fra Konstantin, gjennom middelalderen og deler av reformasjonen via latinamerikanske konservative biskoper til den russisk-ortodokse kirke i dag. Samtidig har forholdet mellom kirke og keiserkraft vært anstrengt og motsetningsfylt gjennom alle disse århundrene, med strid om innflytelse, makt og myndighetsområder.

I Norge og i Nord-Europa for øvrig er koblingen mellom kirke og politikk blitt videreført i form av statskirker med tette bånd til ikke bare

statsmakten, men også til det nasjonale folkefellesskapet (Rasmussen & Thomassen, 2002, s. 296–299). I Danmark-Norge var Kongen kirkens overhode og presteskapet del av statsmaktens embetsverk. De nasjonale og demokratiske strømningene på 1800-tallet gjorde seg imidlertid gjeldende også i kirkelandskapet. Lekmannsbevegelsen og de etter hvert mange kristne organisasjonene mobiliserte folkelig engasjement uavhengig av statskirken, men kombinert med en sterk kobling til den samme. Sammen med understreking av lokalmenigheten, det allmenne prestedømmet og den implisitte relativisering av presteskapets og andre kirkelige makthaveres status og posisjon i luthersk teologi har folkelig deltakelse sterk legitimitet i Den norske kirke. Dette har ført til et nært samarbeid mellom det kristne lekfolket, de geistlige og kirken for øvrig frem til i dag. Demokratiseringen av kirken gjennom opprettelsen av en rådsstruktur fra menighetsråd via fellesråd og bispedømmeråd opp til kirkerådet fasiliterer dette samarbeidet, med tilsvarende rom for kirkelig debatt og verdikonflikt.

Det offentlige rom

Kirkens forhold til politikk er altså mangesidig, og den offentligheten kirken forholder seg til og (eventuelt) bidrar inn i, er også i endring. To sentrale utviklingstrekk er økende pluralisering og sekularisering. Pluraliseringen i Norge og Europa har dels vokst frem som en anerkjennelse av det historiske mangfoldet som faktisk finnes her (for eksempel samer og nasjonale minoritetsgrupper), og er dels blitt tydeliggjort gjennom moderne migrasjon og tilhørende etnisk, kulturelt og religiøst mangfold. Sekularisering kan forstås som en form for differensiering, jamfør hvordan Europa har sett et økende og stadig tydeligere skille mellom kirkens og troens liv og samfunnslivet for øvrig. Fra å være en dominerende faktor i flere eller alle livets faser og samfunnets sfærer, er kirke og tro blitt avgrenset, og samfunnet og livet for øvrig er blitt selvstendigjort. Det innebærer at også politikkenes område er blitt frigjort fra kirkens domene, slik at skillet mellom kirke og statsmakt fremstår med langt større tydelighet i dag enn tidligere. I tillegg har sekulariseringen betydd en henvisning av tro og religion til den private sfære og har svekket dens rolle og legitimitet i offentlige sammenhenger (se Casanova, 1994; Asad, 2003; Taylor, 2007).

På denne måten preger både pluralisering og sekularisering den offentligheten som for eksempel flyktningdebatten foregår i. Bidrag i debatten må forholde seg til betingelsene som råder på denne arenaen, i form av rammer og vilkår for å handle i dette rommet. Rammene for det offentlige rom gjelder dets begrensninger og skillene mellom offentlig og privat, mellom felles offentlighet og de mange offentligheter eller mellom individ, fellesskap og storsamfunn. Betingelsene for å handle i dette rommet viser til hvordan samtalen i offentligheten kan og skal foregå på tvers av samfunnets mange skillelinjer.

Filosofen Jürgen Habermas er en sentral bidragsyter til forståelsen av denne offentligheten, eller det han omtaler som «den borgerlige offentlighet» (Habermas, 1971). Og for Habermas er det ikke minst viktig at det offentlige rom åpner for en stor herredømmefri samtale på tvers av sosiale, økonomiske, kulturelle, etniske og religiøse skillelinjer. Det er argumentet som skal telle. Politisk debatt skal være en felles debatt der alle kan bidra og, ikke minst, bli informert av hverandre. Dermed har Habermas også vært kritisk til religiøse stemmer i det offentlige rom, fordi det da ligger partikulære antakelser til grunn. Det er den felles, kritiske fornuft som må få stemme og gjelde – og alt annet må oversettes til denne for å være et gyldig bidrag i den offentlige samtalen (Habermas, 1999).

Senere har Habermas likevel ment at også religiøse stemmer må ønskes velkommen i offentlig debatt, ikke minst fordi det at han eller hun skal oversette sine anliggender til et sekulært eller rasjonelt språk, er å legge for stor byrde på «den religiøse» (Habermas, 2008; se også Calhoun, Mendieta & Van Antwerpen, 2013). I stedet må alle parter legge godviljen til for å forsøke å forstå, eventuelt hjelpe til med å oversette. Dermed blir også et annet skille tydeligere, nemlig den offentlige samtalen som handler om felles prosjekter, anliggender eller saker, på den ene siden, og politiske beslutningsprosesser som fortsatt, ifølge Habermas, bør foregå på en rasjonelt, argumentativt grunnlag, på den andre siden. Religiøse stemmer ønskes altså velkommen i den åpne samfunnssamtalen, men ikke på samme måte i politiske beslutningsprosesser.

Habermas gir med denne ideelle tilnærmingen et argument for å fremme den frie samtalen, fellesarenaene, demokratisk deltakelse og så videre. Andre har videreført hans arbeider og har understreket enda

tydeligere at den frie samtalen i virkeligheten ikke er så fri, at det er mange underoffentligheter med varierende kontakt seg imellom, og at det sistnevnte medfører ulik tilgang til maktens rom og politiske beslutningsprosesser (Fraser, 1990). Dette gir grunn til å spørre kritisk hva slags offentlighet Den norske kirke er, hvilke offentligheter Den norske kirke og dens profesjonsutøvere deltar i, og på hvilken måte. Hvilke diskurser gjør seg gjeldende, og hvilke blir man fanget av i indrekirkelig debatt? Hva gjør det mulig eller vanskelig for kirkelige eller religiøse stemmer å komme til, å bli hørt og å gjøre seg forstått? Dersom språk og forståelse er en utfordring, peker Habermas på muligheten til og nødvendigheten av å oversette.

Kirken i det offentlige rom

Fra kirkelig hold er invitasjonen til å delta i offentlig debatt og Habermas' åpning for religiøst uttrykte bidrag ikke bare hilst velkommen, men også blitt begrunnet positivt på selvstendig, teologisk grunnlag. Et nyere eksempel på dette er å finne i studiedokumentet «Kirken i det offentlige rom» fra Det lutherske verdensforbundet (LVF) (Det lutherske verdensforbund, [LVF], 2016). I Norge er dette dokumentet gjort tilgjengelig og er blitt supplert med et studieopplegg «ment som et utgangspunkt for å føre en samtale om et tema mange har synspunkter på» (Den norske kirke, 2018) internt i Den norske kirke. Tre hovedpunkter fremheves: 1) et inkluderende offentlig rom, 2) en luthersk begrunnelse for kirkelig samfunnsengasjement og 3) verdien tro, håp og kjærlighet (1. Kor 13).

Det offentlige rom forstås i studiedokumentet ideelt som «et rettferdig sted for alle», hvilket innebærer «lik tilgang til felles goder og politiske beslutningsprosesser», «sikkerhet, spesielt for de mest utsatte menneskene» og «meningsfull deltakelse av og samhandling mellom alle grupper i samfunnet» (LVF, 2016, s. 15). Som teologisk begrunnelse for å delta i dette rommet påpekes det at kirken er «engasjert i det offentlige rom – ikke på tross av troen, men inspirert av troen». Videre fremheves dåpens betydning for kirkens samfunnsengasjement: «Dåpen vitner om Guds ubetingede nåde ... Dåpen lærer kirken å se alle mennesker som skapt i Guds bilde, utrustet med lik verdighet. Trygge på at Gud har forsonet

oss med seg, er vi fri til å vise andre omsorg» (LVF, 2016, s. 19). Om kirkens kall heter det at dette er «et omfattende oppdrag som inkluderer forkynnelse, profetisk diakoni og kamp for rettferdighet. I dette oppdraget har kirkens stemme i det offentlige rom en avgjørende betydning» (LVF, 2016, s. 20). I tillegg fremheves den såkalte toregimentslæren:

Gud hersker over både det verdslige og det åndelige regimentet. Det betyr at ingen side ved virkeligheten ligger utenfor rekkevidden av Guds forpliktelse overfor denne verden, og ingen side ved virkeligheten ligger utenfor Guds rekkevidde. Kirken er kalt til å formidle Guds kjærlighet til denne verden i ord og gjerning. Derfor må kirken heve sin stemme, myndiggjøre de svake, tjene de trengende og beskytte de mest utsatte når den er vitne til urett og undertrykkelse. (LVF, 2016, s. 22)

Dette svarer godt til hvordan Den norske kirke utviklet en motstandsteologi i krigsårene mellom 1940 og 1945. I møtet med et autoritært regime måtte kirken forholde seg til ikke bare makthavere, men til makthavere på feil kurs. Kirken svarte med hyrdebrevet *Kirkens grunn*. Her tok kirkens ledelse tydelig avstand fra nazistisk ideologi og politikk og hevdet kirkens selvstendighet i forholdet til styresmaktene (Austad, 2005). En slik tenkning var også i spill da kirken senere ble med i kampen mot rasisme og apartheid i Sør-Afrika.

I studiedokumentet fra LVF utvikles likevel dette i en noe annen retning, nemlig som en hjelp til «å forstå hvordan vi kan omgås mennesker utenfor kirken i det offentlige rom uten å insistere på at de må bli kristne» og uten ambisjon om å «dominere det offentlige rom» (LVF, 2016, s. 22). Dermed viser LVF-dokumentet ikke bare én måte å tenke om kirkelig politisk engasjement på, men også hvordan nyere teologisk tenkning bygger på tidligere erfaringer og utvikler nye teologiske tenkemåter om kirkelig deltakelse i aktuell samfunnsdebatt.

Deliberativt og agonistisk demokrati

LVF bidrar ikke bare med et tydelig ja til spørsmålet om *hvorvidt* kirken bør delta eller ikke delta i offentlig debatt, men også til å rette fokus mot spørsmålet om *hvordan*. På hvilken måte bør kirkelig deltakelse i aktuell

verdidebatt finne sted? For LVF handler det om å «myndiggjøre de svake, tjene de trengende og beskytte de mest utsatte», uten ambisjon om «at de må bli kristne», eller om at kirken skal dominere debatten.

Med utgangspunkt i Habermas' forståelse er derimot argumentet, begrunnelsen og det rasjonelle språket svaret på spørsmålet om *hvor* *dan*, altså det som kalles en deliberativ demokratiforståelse. Men han åpner altså opp for en religiøs språkbruk og peker på hvordan dette kan bidra med nye innsikter og verdifulle perspektiver i en åpen, offentlig debatt. Med dette nærmer også Habermas seg et moment som er fremført mye sterkere av andre, og ofte i rammen av det som på mange måter står som kontrast til deliberativt demokrati, nemlig agonistisk demokrati. En agonistisk demokratiforståelse, slik denne blir presentert av blant andre Chantal Mouffe, vektlegger i mindre grad den rasjonelle, ryddige argumentasjonen, men er langt mer opptatt av følelser, lidenskap og identitet (Mouffe, 2015). Det sentrale er ikke konsensus eller enighet, men konflikt. Demokrati handler nettopp om at uenighet må komme frem, og om at ulike standpunkter, opplevelser og erfaringer brytes mot hverandre.

Forskjellen i de to demokratiforståelsene utfordrer kirken og kirkelige profesjonsutøvere til å tenke igjennom på hvilken måte de (eventuelt) deltar i offentlig samfunnsdebatt, eller – mer konkret – med hvilket språk de deltar. I mange tilfeller kan det synes som at kirkelige aktører, kanskje særlig de som står nærmest den politiske makten, i sine uttalelser legger seg nær den deliberative politikkens idealer. Kirkens språk er imidlertid ikke begrenset til det rasjonelle og argumentative. Som Ole Jakob Løland har påpekt: «Habermas' ideal om oversettelse av et religiøst språk til et sekulært [kan] sies å begrense kirkens politiske engasjement. Men Mouffes modell kan gi større rom for teologiens praktiske, lidenskapelige og imaginære dimensjoner» (Løland, 2016). David Ford skjelner på sin side mellom fem ulike «theological moods», det vil si teologi som vitnesbyrd om håp og løfter (narrativ), kristen lov og lære (imperativ), profeti og klage (spørrende), visdom og lignelser (hypotetisk) og lovprisende og visjonær (optativ) (Ford, 2011). Med andre ord er kirkens språk naturligvis argumentativt, men det er også religiøst, engasjert, lidenskapelig, visjonært, analogisk, liturgisk med mer.

For en kirke og kirkelige profesjonsutøvere som ønsker å bidra inn i en offentlig samtale på en måte som ikke bare søker oversettelse og felles forståelse, men som også gir særpreg og et unikt bidrag til samtalen, åpner det seg her et større mulighetsrom. For kirkens profesjonsutøvere i deres deltakelse i aktuell verdidebatt kan det bety at de opererer med en form for tospråklighet, altså en sekulær, fornuftig argumentasjon kombinert med et bibelsk og teologisk språk som kan virke fremmed for noen, men som likevel målbærer kirkens tro, tradisjon og perspektiver.

Profesjonelle dilemmaer

Gjennomgangen ovenfor har hatt som mål å kontekstualisere og identifisere noen av de dilemmaene kirkelige profesjonsutøvere står overfor i offentlig verdidebatt. Kirken er et trossamfunn med medlemmer, ansatte og biskoppelig tilsyn. I tillegg til hensynet til egen (personlig og profesjonell) integritet må kirkelige profesjonsutøvere forhandle mellom hensynet til kirkens medlemmer, kirkelige kollegaer og biskopen(e). Dette er et dilemma mellom frihet (eller selvstendighet) og lojalitet. Men kirkelige uttalelser kan også oppleves som et mer eller mindre moraliserende og autoritært krav om å legge føringer for hva kristne kan mene. Kirkelige profesjonsutøvere må derfor på den ene siden ta hensyn til de historiske og kulturelle rammene som legger til rette for en slik resepsjon, men på den andre siden må de også våge å tale normativt, formanende og veiledende til og for sin forsamling.

Tilsvarende kan kirkelig deltakelse i aktuell verdidebatt bli fanget i en politisk diskurs som rammer inn uttalelser i en politisk høyre–venstretenkning, og som gir lite rom for nyanserte bidrag og forsøk på å åpne opp en ellers lukket eller snever debatt. Kirkelige profesjonsutøvere forventes for eksempel å uttrykke seg tydelig, men de risikerer naturligvis kritikk fra meningsmotstandere. I den grad kirken beveger seg inn i konkrete politiske saker og uttrykker støtte til konkrete tiltak, kan det innebære en politisk posisjonering med utgangspunkt i substansiell uenighet.

Kirkelige profesjonsutøvere kan riktignok nøye seg med å forsøke å gi et bidrag i en politisk debatt, uten å trekke de praktiske konsekvensene av dette. Dette vil imidlertid medføre en rimelig forventning om at de

kan forklare, argumentere og begrunne et standpunkt. Som vi har sett, kan kirkelig deltakelse i politisk verdidebatt også bli utfordret med en forventning om kompetanse, og den kan avvises dersom den som uttaler seg, ikke kan sies å besitte den nødvendige kompetansen. Mens dette på ett vis fremstår som et rimelig krav og en forventning om å være rimelig informert om hva man uttaler seg om, er et slikt strengt krav om kunnskap og kompetanse i strid med prinsippet om en åpen og inkluderende offentlighet.

I tillegg må kirken, når den deltar i offentlig verdidebatt, også reflektere kritisk over sin egen rolle som deloffentlighet. Dette innebærer å vurdere på hvilken måte idealer om en åpen, inkluderende og rettferdig offentlighet virkeliggjøres i interne kirkelige samtaler og arenaer, samt hvordan denne deloffentligheten forholder seg til andre deloffentligheter, en felles offentlighet og politiske beslutningsprosesser. Dette kan handle om prioritering av tid og ressurser, og om et dilemma knyttet til hvilke målgrupper kirkens representanter primært bør henvende seg til.

Samfunnsteologi og samfunnsanalyse

En teologi som på denne måten forsøker å bringe kirkelige og teologiske perspektiver inn i debatten om aktuelle samfunnsproblemer, kan kalles samfunnsteologi. Når dette skjer med tanke på og til beste for andre mennesker, blir det en form for samfunnsdiakoni («diakoni» her forstått som kirkelig sosialt arbeid). Men et ansvarlig kirkelig politisk engasjement handler naturligvis om mye mer enn valg av språk og uttrykksform. Det kan heller ikke være informert av bibelhistorier, trosfellesskapets intuisjoner og dogmatiske læresetninger alene. Det bør også være informert av analyse og forståelse av samfunnsforhold i samtiden. Med andre ord kan ikke kirkelig deltakelse i aktuell verdidebatt være bare teologi, men også samfunnsanalyse.

Samfunnsanalysen bør da ikke forstås som et førstadium til det kirkelige eller teologiske perspektivet, ettersom et teologisk perspektiv på samfunnet også representerer en form for samfunnsanalyse. Samfunnsanalyse skjer i perspektiv og med tilhørende vektlegging og interessefelt. Det gjelder også den samfunnsanalysen som er kirkelig eller

teologisk informert. Det gjelder samtidig for både den samfunnsfaglige og den teologisk informerte samfunnsanalysen at de ikke gir entydige svar. Dermed er det ikke gitt hva kirken mener, hva kirkens representanter mener, eller hva kirkens medlemmer måtte mene. Dermed er det heller ikke gitt at de mener det samme. Snarere bør man kunne forvente et mangfold av synspunkter og meninger i kirkens rekker. Dette får konsekvenser for hvordan kirken og kirkens profesjonsutøvere kan, bør og vil tale om politiske spørsmål.

En samfunnsanalyse vil også være mangetydig og mangfoldig på den måten at den raskt vil avdekke kompleksitet. Det er lett å peke på migrasjon, klima og teknologi som stikkord for store samfunnsutfordringer i vår tid, men kompleksiteten i migrasjonens pull- og push-faktorer, årsaker og løsninger på klimakrisen og muligheter og (moralske) begrensninger ved teknologiske nyvinninger er like tydelige. En slik kompleksitet kan være lammende. Det blir umulig å si noe entydig, spørsmålet er vanskelig, og handlingslammelsen kan snike seg på. Hvordan skal da kirken tale? Ett svar på dette spørsmålet er at kirken må peke på nettopp denne kompleksiteten. Den må fremholde ulike sider ved en sak og peke på kompromissets mulighet. En type samfunnssteologi som tar et slikt utgangspunkt, vil understreke at kirken kan og bør delta i offentlig debatt om felles samfunnsproblemer, og ikke bare med utestemme, men også med innestemme. Det blir en egen oppgave å delta med nyanserte bidrag som får frem kompleksiteten i aktuelle spørsmål, samt å formulere forslag og innspill som er realistiske og ikke altfor visjonære eller utopiske i sin tilnærming, slik at man fremstår som politisk relevant.

En slik tilnærming kan få kritikk fra flere hold. Fra en frigjøringssteologisk posisjon kan den fremstå som ikke radikal nok, med manglende entydig stillingstaken, som verken tydelig eller profetisk nok. Det kan også anføres at troen selv trekker grenser for det som er akseptabelt og mulig å kombinere med kirkens bekjennelse, og at det er nødvendig å trekke denne grensen når man står overfor markante brudd med denne (såkalt *status confessionis*). *Kirkens grunn* er allerede nevnt som et eksempel på at Den norske kirke har trukket et slikt skille. Men samfunnssteologiens forsvar ligger i dens vekt på deltakelse: Inklusiv deltakelse med engasjement for de sårbare og marginaliserte stemmene.

Avslutning

Debatten som fulgte etter Byfugliens uttalelser om mottakssenter i Nord-Afrika, ble på mange måter en debatt som fulgte kjente spor. Er kirken en politisk aktør? Er kirken venstrevridd? Bør kirken i det hele tatt uttale seg om politikk? Når preses slik vekker en velkjent diskusjon, antyder det at debatten ikke er død. Snarere er den fortsatt aktuell og reflekterer vedvarende konfliktlinjer i det norske samfunn.

Slike konfliktlinjer og Den norske kirkes egenart som trossamfunn og folkekirke med kall til å tjene andre, gjør kirkelig deltakelse i offentlig verdidebatt til en krevende øvelse. Man blir lett fanget i en dynamikk og et diskursivt landskap som fordreier og forblinder. Kirkelig offentlig engasjement kan ta form av partipolitisk propaganda eller profetisk tale, men jeg har her argumentert for noe annet. Jeg anbefaler en samfunnsteologi med få fasitsvar, men med tydelig engasjement. Det handler om å delta i en debatt, om å engasjere seg til beste for andre mennesker og om å synliggjøre kristen tro og dens implikasjoner for seg selv og andre. Jeg tror den offentlige samtale og verdidebatt er tjent med en slik form for demokratisk deltakelse, og med kirkelig ansatte som evner å håndtere de mange dilemmaene som oppstår i den forbindelse.

Referanser

- Andresen, N. A. (2018, 26. juli). Sommerfeldts flis. Verdidebatt. *Vårt Land*. Hentet 22.10.19 fra <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11734850-sommerfeldts-flis>
- Asad, T. (2003). *Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Austad, T. (2005). *Kirkelig motstand: Dokumenter fra den norske kirkekamp under okkupasjonen 1940–45, med innledninger og kommentarer*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Bjåen, B. K. (2018, 26. juni). *Biskop ristar asyl-løysing, Vårt Land*. Hentet 22.10.19. fra <https://www.vl.no/nyhet/biskop-ristar-asyl-loysing-1.1164675>.
- Calhoun, C., Mendieta, E. & Van Antwerpen, J. (2013). *Habermas and religion*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Casanova, J. (1994). *Public religions in the modern world*. Chicago, MA: University of Chicago Press.

- Den norske kirke (2015, 13. april). *Kirkemøtet: Styrk den humanitære innsatsen for syriske flyktninger*. Hentet 22.10.19 fra <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/kirkemotet-styrk-den-humanitare-innsatsen-for-syriske-flyktninger/>.
- Den norske kirke (2018, februar 2018). *Studieopplegg: Kirken i det offentlige rom*. Hentet 22.10.19 fra https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/mellomkirkelig-rad/tema---mkr/fred-og-rettferdighet/studieopplegg_kirken_offentlige_rom_2018.pdf
- Det Lutherske Verdensforbund. (2016). *Kirken i det offentlige rom*.
- Ford, D. (2011). *The future of Christian theology*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25(26), 56–80.
- Habermas, J. (1971). *Borgerlig offentlighet – dens framvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- Habermas, J. (1999). *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Habermas, J. (2008). *Between naturalism and religion: Philosophical essays*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Iversen, L. L. (2019). Inklusjon, eksklusjon og norskhet i Sjømannskirken. *Kirke og Kultur*, 123(1), 36–53.
- Kaufman, T. S., Rystad, L. S. & Fagermoen, T. (2018). Flyktningene i forkynnelsen: Homiletiske dilemmaer i et stykke prekenpraksis. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 35(1), 16–27.
- Leer-Salvesen, P. (2016). Lojalitet og ytringsfrihet. I P. Leer-Salvesen & T. Mesel (Red.), *Moralske borgere* (s. 13–25). Kristiansand: Portal Akademisk.
- Løland, O. J. (2016). Biskoper mellom agonisme og deliberasjon: Om to modeller for politisk teologi. *Teologisk tidsskrift*, 5(4), 377–399.
- Mouffe, C. (2015). *Om det politiske*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Paulsen, H. C. (2018a, 13. juli). Høyres Heggelund mener kirken er venstrevridd. *Vårt Land*. Hentet 22.10.19 fra <https://www.vl.no/nyhet/hoyres-heggelund-mener-kirken-er-venstrevridd-1.1167719>
- Paulsen, H. C. (2018b, 3. juli). Reagerer på Heggelunds kirke-utspill. *Vårt Land*. Hentet 22.10.19 fra <https://www.vl.no/nyhet/reagerer-pa-heggelunds-kirke-utspill-1.1167946>
- Rasmussen, T. & Thomassen, E. (2002). *Kristendommen: En historisk innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Repstad, P. (2016). Skepsis til asylsøkere på den kristne grasrota? En undersøkelse av lokale publikasjoner. *Kirke og Kultur*, 121(4), 312–324.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Cambridge, MA: Belknap of Harvard University Press.
- Vårt Land (2018, 27. juni). Flyktninger og moral. *Vårt Land*. Hentet 22.10.19 fra <http://www.verdidebatt.no/innlegg/11731139-flyktninger-og-moral>